

RAHULOLU AJATEENISTUSEGA JA SEDA MÕJUTAVAD TEGURID EESTI KAITSEVÄES

Eteri Demus

ÜLEVAADE. Ajateenistuse sujuvamal ja tulemuslikumal korraldamisel on oluline roll ajateenijate rahulolul enne teenistust, selle jooksul ja lõppfaasis. Artiklis arutletakse ajateenijate rahulolu ja selle kujunemise üle kaitseväes veedetud aja vältel – millised tegurid rahulolu enim mõjutavad ja kuidas erineb rahulolu ajateenijate seas vastavalt sotsiaaldemograafilisele profiilile. Rahulolu kujunemise hindamisel võeti arvesse ajateenistuse igapäevaelust erinevat korralduslikku vormi ning samuti indiviidi subjektiivse heaolu ja rahulolu kujunemisel olulist osa mängivaid tegureid. Vähest olulisim ühisosa ajateenistuse ja eluga rahulolu vahel on identiteediloome ehk ajateenijate rahulolule avaldab suurt mõju see, kui edukaks osutub nende sotsialiseerumine kaassõduritega ja kui tugev kollektiivne identiteet neil tekib. Seda kinnitasid ka tulemused, mis näitasid, et ajateenijate rahulolu ajateenistuse ajal esmalt kahanes, kuid seejärel tõusis peaaegu teenistuseelsele tasemele. Samuti tuli analüüsisist esile, et omavahel on tugevalt seotud ajateenijate üldine eluga rahulolu ja rahulolu ajateenistuse eri aspektidega.

Võtmesõnad: *ajateenistus, eluga rahulolu, subjektiivne heaolu, sotsialiseerumine, kollektiivne identiteet*

Keywords: *conscription, life satisfaction, subjective well-being, socialization, collective identity*

1. Sissejuhatus

Eesti on üks vähestest Euroopa riikidest, kus kohustuslik kaitseväeteenistus on suhteliselt pikk (8 või 11 kuud). Kaitseväeteenistuse seaduse¹ järgi kutsutakse ajateenistusse 18–27-aastased Eesti Vabariigi meessoost kodanikud. Ajateenistuse läbimist võib ühe sotsiaalse grupi puhul vaadata kui etappi eluteel. Samas on selge, et kõik vastavate sünnikohortide liikmed ei läbi eri põhjustel ajateenistust. Esiteks, tulenevalt kaitseväeteenistuse seadusest, jäetakse ajateenistusse kutsumata tervislikel põhjustel või lühikese haridustee tõttu ning ajateenistusse asumisest vabastatakse piirvanuse täitumisel

¹ **Kaitseväeteenistuse seadus**, 13.06.2012, § 2. – RT I, 10.07.2012, 1, jõustunud 28.06.2012. <<https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012001>> (12.12.2017).

ehk 28-aastaseks saamisel. Teiseks, ajateenistusest väljalangemine enne teenistusaaja täitumist on suhteliselt suur, hinnanguliselt langeb välja 20% ajateenistusse asunutest². Sellises olukorras, kus ajateenistus on kohustuslik, kuid tegelikkuses ei osale teenistuses suur osa vastavate sünnikohortide meessoost esindajatest, võib tekkida polariseerumine ehk grupid ühiskonnas muutuvad teineteise suhtes vastandlikuks. Näiteks, kui elanikkonna üldine hoiak noormeeste ajateenistuse vajalikkuse puhul on väga toetav (67% peab kindlasti vajalikuks), siis 20–29-aastaste seas on vastav osakaal 54%³. Enamgi veel, kvalitatiivsed uurimused on näidanud, et kutsealused toovad esile ambivalentseid tundeid seoses ajateenistusse asumisega ja isiklikest vajadustest lähtudes ei näe nad ajateenistusel erilist mõtet^{4, 5}. Siiski, vaadates ajateenistuse läbinute rahulolu läbitud teenistusega, on see viimase kümne aastate jooksul jäänud 63–83% vahele, olles 2016. aastal 70%⁶. Infot kõrvutades võib järeldada, et kuigi kutsealused ei pea ajateenistust isiklikus plaanis kuigi oluliseks, ollakse ajateenistusega edukalt lõpuni jõudes selle kogemusega siiski pigem rahul. Rahulolu taga võivad peituda eri põhjused. Esmalt selektsioonimehhanism kahel tasandil: 1) ajateenistuse läbivad need ajateenijad, kes on rohkem motiveeritud juba teenistusse astumisel ja seetõttu on nende rahuloluhinnangud kõrgemad, 2) küsitlusele vastad need ajateenijad, kes ongi teenistusega rohkem rahul. Teiseks sotsiaalne õppimine⁷, mille kohaselt teenistuse jooksul võetakse omaks vastava keskkonna väärtused, rollid ja sulandutakse grupiga, mistõttu rahulolu suureneb. Nendest eeldustest lähtudes vaatleb artikkel ajateenijate eluga rahulolu dünaamikat ajateenistuse jooksul ja seost ajateenistuse eri aspektide (nt väljaõpe, toitlustus jne) rahuloluga. Uurimuse eesmärk on selgitada välja, millised rahulolutegurid on ajateenijatele olulisemad, mida nad hindavad ise kõrgemalt ja kuivõrd rahulolu hinnangud varieeruvad ajateenijate seas vastavalt sotsiaaldemograa-

² **Kaitseministeerium** 2016. 2016. aasta peamised statistilised andmed. Aruanne kaitsevähk-kohustuste täitmisest ja kaitsevæeteenistuse korraldamisest 2016. aastal. Tallinn, lk 7. [**Kaitseministeerium** 2016]

³ **Kivirähk, J.** 2017. Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringud AS. <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_marts_2017.pdf> (12.02.2018).

⁴ **Susi, J.** 2017. Kõrgharidust omandavate noormeeste arvamused ajateenistusest. Bakalau-reusetöö. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut.

⁵ **Kay, R.** 2006. Men in contemporary Russia: the fallen heroes of post-Soviet change? Alder-shot: Ashgate.

⁶ **Kaitseministeerium** 2016.

⁷ **Bandura, A.** 1977. Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

filisele profiilile. Töö tulemused annavad kaitseväele tagasisidet ajateenistuse sisulise korraldamise kohta ning see võiks olla aluseks ajateenistuse edasisel planeerimisel.

2. Individuaalne heaolu ja ajateenistus

Sõjaväge vaadatakse tihti kui elu muutvat kogemust ja nii on näiteks Ameerika Ühendriikides värbamisprotsessis kasutusel loosungid „Ole kõik, mis sa saad olla” ja „Sihi kõrgele”, mis viitavad sellele, et sõjaväekogemus muudab inimese elutrajektoori, andes talle selgema fookuse ja sihid^{8, 9}. Samas nähakse tänapäeval ühiskondlike trendide muutumise tõttu ajateenistust üha vähem kui vajalikku rituaali täiskasvanuks saamisel, sest ajateenistuse läbimine on vastuolus muutunud eluviiside ja heaolühiskonnas levinud ootusega kõrgele elustandardile¹⁰. Noored, kes tahaksid pürgida iseseisvuse, parema hariduse ja uute sotsiaalsete ja lähedaste suhete poole, peavad kaitseväge asudes oma prioriteedid viima vastavusse kaitseväge vajadustega ja hakkama täitma rolle, mille kujunemisel nad ei saa kaasa rääkida¹¹. Sageli võib noortele tunduda, et kaitseväge reeglid, kord ja hierarhilisus on vananenud, mis võib tekitada ajateenistuse vastu tõrke. Ka on elukorraldus nendes sfäärides suhteliselt erinev, näiteks tsiviilile ja kaitseväge elutingimuste vahe tekitab paljudes kutsealustes nn kultuurišoki¹². Ajateenijad peavad elama pikemat aega organisatsioonis, mis näiliselt rahuldab kõik nende vajadused, kuid samal ajal piirab privaatsust ja vabadust ning ohustab individuaalsust¹³. Peale privaatsuse, vabaduse ja individuaalsuse piiramise kaasnevad ajateenistusega

⁸ **Elder, G.; Gimbel, C.; Ivie, R.** 1991. Turning points in life: The case of military service and war. – *Military Psychology*, 3, pp. 215–231.

⁹ **Jackson, J.; Jonkmann, K.; Lütke, O.; Thoemmes, F.; Trautwein, U.** 2012. Military Training and Personality Trait Development: Does the Military Make the Man, or Does the Man Make the Military? – *Psychological Science*, 23, 3, pp. 270–277. [**Jackson et al.** 2012]

¹⁰ **Salo, M.** 2008. Situational and organizational adjustment factors in the military. – Determinants of military adjustment and attrition during Finnish conscript service. Chapter 3. E. Ropo (Ed.). Helsinki: National Defence University, Department of Education., pp. 19–50. [**Salo** 2018]

¹¹ **Dar, Y.; Kimhi, S.** 2001. Military service and selfperceived maturation among Israeli youth. – *Journal of Youth and Adolescence*, 30, 4, pp. 427–448. [**Dar, Kimhi** 2001]

¹² **Van Maanen, J.** 1983. Doing new things in old ways. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology. [**Van Maanen** 1983]

¹³ **Israelshvili, M.** 1992. Sharp Turn: A model for the involvement of the educational counselor in the preparation of students for military service. Tel Aviv: Ramot. [**Israelshvili** 1992]

napid suhtlemisvõimalused. Dar ja Kimhi¹⁴ toovad välja soolise kallutatuse teenistuses. Nimelt piirab ajateenistus suhtlemist vastassugupoolega, kuna teenistus on domineerivalt meestekeskne. Samuti on ajateenijate jaoks probleem kaitseväes ette nähtud selged normid ja käitumisreeglid, mis võivad olla vastuolus nende varasema kogemuse ja käitumisega. Reeglite eeskujulikul täitmisel võib saada premeeritud, kuid samal ajal võib varasema elu käitumisharjumuste teenistuses praktiseerimine viia karistuseni¹⁵. Seega tuleb ajateenistuse alguses kohaneda uue keskkonna normide, reeglite ja oodatava käitumismustriga. Võib öelda, et peamine sotsialiseerumine toimubki sõduri baaskursuse ajal, kui harjuda tuleb uute tingimuste ja oludega¹⁶. Sõduri baaskursus on aeg, mil ajateenijatele õpetatakse esmaseid oskusi, nagu relvade käsitlemist, sidepidamist, navigeerimist, esmaabi andmist ja käelisi oskusi¹⁷.

2.1. Ajateenija identiteediloomes teenistuses

Peale kohanemise uue elukeskkonnaga toimub ajateenistuses identiteediloomes. Isiku kategoriseerimise teooria ja sotsiaalse identiteedi teooria vaatepunktist loob militaarne organisatsioon sotsiaalse identiteedi tunnetuse, mis asendab kutsealuse varasema tunnetuse, et isik kategoriseeriks ennast rohkem sõduri, mitte näiteks üliõpilase või töötajana. Teisisõnu loodetakse sotsiaalse identiteedi mõjutamisega muuta kutsealuste isiklikku identiteeti^{18, 19, 20}. Hockey järgi on ajateenistuses kutsealuste eksistents kollektiivne ning ajateenijaid käsitatakse kui kollektiivseid kogumeid ja koheldakse täpselt ühtemoodi, pakkudes võrdseid kogemusi ja oodates identseid reaktsioone²¹. Kollektiivne lähenemine on sõjaväes nii enesestmõistetav ja sügavalt juurdunud, et vahel kohtlevad isegi oskuslikud juhid kutsealuseid sel moel, nagu ei oleks

¹⁴ Dar, Kimhi 2001, p. 428.

¹⁵ Schult, J.; Sparfeldt, J. 2015. Compulsory Military Service and Personality Development. The German Socio-Economic Panel Study. Berlin. [Schult, Sparfeldt 2015]

¹⁶ Vickers, R.; Walton-Paxton, E.; Hervig, L.; Conway, T. 1993. Stress reactivity and attrition in two basic training populations. San Diego, CA: Naval Health Research Center. [Vickers et al. 1993]

¹⁷ Greener, B. 2017. Army Fundamentals. From Making Soldiers to the Limits of the Military Instrument. New Zealand: Massey University Press. [Greener 2017]

¹⁸ Salo 2018, p. 21.

¹⁹ Jackson et al. 2012, p. 217.

²⁰ Greener 2017, p. 35.

²¹ Hockey, J. 1986. Squaddies: Portrait of a subculture. Exeter, England: Exeter University Publications.

nad toimivad indiviidid, vaid pigem üksuse osad²². Samas on uuemad käsitlused näidanud, et sõjaväeline identiteet on mitmedimensiooniline ja mõjutatud individualistlike väärtuste võidukäigust²³.

Wendt²⁴ toob välja neli muutujat, mis tingivad kollektiivse identiteedi: vastastikune sõltuvus, ühine saatus, homogeensus ja enesekontroll. Nendest kolm esimest on nn aktiivsed muutujad ja viimane nn lubav muutuja. Kusjuures, mida rohkem muutujaid on kasutusel, seda suurem on tõenäosus, et tekib kollektiivne identiteet. Eelkõige on vajalik, et esineks vähemalt üks aktiivne muutuja ja lubav muutuja ehk enesekontroll²⁵. Vastastikune sõltuvus, ühine saatus ja homogeensus on kollektiivse identiteedi kujunemise puhul aktiivsed põhjused ja osa selle struktuursetest muutustest. Need kasvatavad indiviidi stiimulit käituda nii, et nende tegudest saab kasu keegi teine peale nende enda, mis uuristab „enese” egoistlikke piire ja laiendab neid, et sisaldada „teisi”. Siin saabki oluliseks lubav muutuja, sest protsess saab toimida vaid juhul, kui indiviid saab üle oma hirmudest olla n-õ allaneelatud nende poolt, kellega ta samastub²⁶. Eelnevast tulenevalt võib järeldada, et ajateenijate rahuloluhinnangud võivad ühest küljest samastuda, kuid teisalt mõjub ilmselt taoline kollektiivne käsitlus igäühe personaalsusele erinevalt ja seetõttu võib ajateenijate rahulolu kaitsevæe eri aspektidega olla rohkem mõjutatud just kutsealuste enda üldisest eluga rahulolust, mitte niivõrd konkreetsest kohtlemisest kaitsevæes.

3. Rahulolu ja seda kujundavad tegurid

Rahulolu kohta on erinevaid käsitlusi ja need haakuvad tugevalt heaolu mõistega. Heaolu ja rahulolu viitavad optimaalsele psühholoogilisele kogemusele ja toimimisele ning neid on eelkõige psühholoogilisest vaatepunktist lähtudes uuritud pikka aega²⁷. Heaolu võib jaotada kahte kategooriasse – hedonistlik ja

²² **Zurcher, L. A. Jr.; Patton, J. F.; Jacobsen, A. M. B.** 1979. The United States Naval reservists: Some observations on satisfaction and retention. – *Armed Forces and Society*, 6, 1, pp. 82–121.

²³ **Johansen, R. B.; Laberg, J. Ch.; Martinussen, M.** 2014. Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. – *Armed Forces and Society*, 40, 3, pp. 521–543.

²⁴ **Wendt, A.** 1999. Process and structural change. – *Social Theory of International Politics*. Chapter 7. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 313–369. [**Wendt** 1999]

²⁵ **Wendt** 1999, p. 343.

²⁶ **Wendt** 1999, pp. 343–344.

²⁷ **Deci, E.; Ryan, R.** 2006. Hedonia, eudaimonia and, well-being: an introduction. – *Journal of Happiness Studies*, 9, 1, pp. 1–11. [**Deci, Ryan** 2006]

eudaimonistlik. Hedonistlik lähenemine vaatlleb ennekõike positiivsete mõjutuste olemasolu ja negatiivsete puudumist. See läheneb rahulolule subjektiivse heaolu kaudu ehk kuidas inimene hindab oma elukvaliteeti eri komponente silmas pidades²⁸. Eudaimonistlik lähenemine leiab, et heaolu on midagi enam kui lihtsalt õnnelikkus ja rahulolu elukvaliteediga ning enam tuleks keskenduda psühholoogilisele healole ja inimpotentsiaali realiseerimisele²⁹. Watermani³⁰ järgi tähendab inimpotentsiaali realiseerimine seda, et heaolu ei ole niivõrd tulemus või lõppstaadium, vaid pidev enda sisemise rahulolu rikastamine. Diener,³¹ kes keskendus subjektiivsele healole, tõi välja, et heaolu on subjektiivne psühholoogiline nähtus ja inimesed saavad üldiselt ise hinnata, kui ulatuslikult nad heaolu kogevad. See tähendab, et subjektiivne heaolu kujuneb välja võimalikult suurest positiivsest mõjutusest, võimalikult väiksest negatiivsest mõjutusest ja võimalikult kõrgest eluga rahulolu üldisest tasemest³². Uuringud rõhutavad kolme komponendi (rahulolu, meeldivad mõjutused ja ebameeldivad mõjutused) ühildumist subjektiivse heaolu kujunemisel³³. Sõjaväekogemuste mõju subjektiivsele rahulolule ei ole varasemate uuringute põhjal ühene ja järjekindel, eriti see, mis puudutab sõdureid, kes pole lahingus osalenud (nagu Eesti kaitseväes teenivad ajateenijad)^{34, 35}. Seetõttu on eriti oluline keskenduda selles töös rohkem psühholoogilistele teguritele.

²⁸ Ceriani, L.; Gagliarano, C. 2013. Subjective and Objective Well-Being: A Bayesian Networks. Approach, 1–2. <http://www.ecineq.org/ecineq_bari13/FILESxBari13/CR2/p261.pdf> (28.10.2017).

²⁹ Deci, Ryan 2006

³⁰ Waterman, A. 1993. Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaemonia) and hedonic enjoyment. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 64 (4), pp. 678–691.

³¹ Diener, E. 1984. Subjective well-being. – *Psychological Bulletin*, 95, 3, pp. 542–575. [Diener 1984]

³² Diener 1984.

³³ Lucas, R.; Diener, E.; Suh, E. 1996. Discriminant validity of well-being measures. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 3, pp. 616–628.

³⁴ Schult, Sparfeldt 2015, p. 4–5.

³⁵ Friedman, M.; Rosenberg, S.; Schnurr, P. 1993. Change in MMPI Scores From College to Adulthood as a Function of Military Service. – *Journal of Abnormal Psychology*, 102, 2, pp. 288–296.

3.1. Rahulolu seos psühholoogilise heaoluga

Eudaimonistlik suund, mis peab ülimaks väärtuseks õnne, lähtub sellest, et inimese subjektiivse heaolu kõrval on oluline psühholoogiline heaolu. Teisisõnu, kui subjektiivne heaolu lähtub peaaesjalikult inimese hinnangust enda õnnelikkusele, siis eudaimonistliku lähenemise kohaselt ei hinda selline lähenemine indiviidi psühholoogilist rahulolu, kuid on väga oluline komponent inimese rahulolu kujunemisel³⁶. Ryff³⁷ tõi oma uurimuses välja kuus olulist psühholoogilist tunnust, mis mõjutavad heaolu – eneseaktsepteerimine, autonoomia, positsioon ümbritsevate suhtes, head isiklikud suhted, elu eesmärk ja isiklik areng.

Indiviidi eneseaktsepteerimine on heaolu üks põhilisemaid kriteeriume ja selle kesksed väärtused on mentaalne tervis, eneseteostus, optimaalne toimimine ja indiviidi küpsus. Samuti on väga oluline enese eelneva elu aktsepteerimine ja sellega rahulolu³⁸. Märkimisväärne on asjaolu, et kui igapäevaelus mõjus eelneva eluga rahulolematuse heaolule negatiivselt, siis ajateenistus pakub uusi ja teistsuguseid väljakutseid ning eelneva eluga rahulolematuse ei pruugi avaldada sedavõrd suurt mõju ajateenistusega rahulolule. Pigem mõjub see isegi positiivsemalt, kui nende ajateenijate puhul, kellel eelneva eluga rahulolu on suurem.

Autonoomia viitab isiku võimalusele, et tal on oma tegude puhul valikuvõimalus. Autonoomia näol on tegemist indiviidi ühe olulisema psühholoogilise vajadusega³⁹. Autonoomiale iseloomulikud jooned on enesemääramine, iseseisvus ja sisemine käitumise reguleerimine, mis haakuvad eelnevalt selgitatud tunnuste väärtustega. Samuti on autonoomiale omane eneseteostus, mis hõlmab kõrget enesehinnangut ja sisemisi veendumusi. See tähendab, et hinnangutes ja otsustes ei vaja indiviid teiste heakskiitu, vaid toimib vastavalt oma standarditele, võides sealjuures kohata vastupanu uute normide ja kultuuridega harjumisel⁴⁰. See omakorda viib selleni, et igapäevaelus kõrge heaolu- ja rahulolutasemega inimese rahulolu võib kaitsevähendusega seonduva rahulolu olla pöördvõrdeline, sest võrreldes mõne tavaelus vähem autonoomse

³⁶ Deci, Ryan 2006

³⁷ Ryff, C. 1989. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 6, pp. 1069–1081. [Ryff 1989]

³⁸ Ryff 1989, p. 1070.

³⁹ Deci, E.; Ryan, R. 2001. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. – *Annual Review of Psychology*, 52, pp. 141–166.

⁴⁰ Ryff 1989, p. 1071.

ajateenijaga on selle indiviidi jaoks erisus märgatavalt suurem, võides tingida ka väiksema rahulolu.

Isiku positsioon ümbritseva suhtes ja eelkõige võime luua enda ümber sobiv keskkond on samuti oluline vaimset tervist iseloomustav tunnus. Tähtsal kohal on sealjuures vaimne küpsus, mis aitab elus edasi liikuda, ning võime mõjutada ja kontrollida kompleksseid keskkondi, muutes neid loovalt nii vaimselt kui ka füüsiliselt tegutsedes⁴¹. Ajateenistuse seisukohalt on võib-olla kõige olulisem just see omadus, kuna ajateenijatel ei ole kaitseväes võimalik väga palju ümbritsevat keskkonda muuta, eelkõige on võimalik kohaneda ja kujundada pakutav olustik enda jaoks võimalikult mugavaks. Liina-Mai Tooding⁴² toob välja, et kaitseväes omandatud oskuste ja rahulolu vahel on statistiliselt oluline seos ehk ajateenijatel, kes hindavad, et on omandanud ajateenistuse jooksul näiteks juhtimis-, ellujäämis- või planeerimis- oskuse, on suurema tõenäosusega ka kõrgem rahuloluhinnang.

Head isiklikud suhted on heaolu kujunemisel väga olulisel kohal ja teoorias tekivad kõige positiivsemad suhted teistega eelkõige indiviididel, kelle eneseteostuse näitaja on kõrge, sest sellele grupile omistatakse tugevat empaatiavõimet, mis on ulatuslikuma samastumise ja sügavama sõpruse tekkimise aluseks⁴³. Samuti on soojade suhete tekkimine osa täiskasvanuks saamisest ja ühtlasi on taoliste suhete olemasolu küpsuse märk.

Oluline osa vaimses tervises on elu mõtte väljakujunemisel, sellest arusaamisest, suunamisest ja tahtlikkusel, sh eesmärkide muutmisel elukaare jooksul, et saavutada suuremat produktiivsust ja emotsionaalset terviklikkust hilisemas eluetapis⁴⁴. Indiviidil, kellel on eesmärgid, plaanid ja sihid ehk tähendusrikka elu alused, on ka heaolutunne suurem. Ajateenistuse seisukohalt on sellel suurema tõenäosusega vastupidine efekt, sest teenistusse tulijad, kellel on sihid ja eesmärgid elus kindlamalt paigas, võivad olla kaitseväes vastumeelsemalt kui need kutsealused, kes alles otsivad elu eesmärki ja mõtet. Näiteks toovad Kasearu ja Truusa⁴⁵ esile, et isikliku avalduse aluse ajateenistusse tulnud noormeestest pooled ei tuleks ajateenistusse, kui see oleks vabatahtlik, ning peamine motiiv, miks ise tulla, on see, et

⁴¹ *Ibid.*

⁴² **Tooding, L.-M.** 2018. Rahulolu ajateenistusega Eesti Kaitseväes. Ajateenijate hoiakute, tervise ja käitumise muutumine ajateenistuse käigus. Tartu: Tartu Ülikool, lk 41–55.

⁴³ **Ryff** 1989, p. 1071.

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ **Kasearu, K.; Truusa, T.-T.** 2018. Ajateenistusse asumise muustrid ja motiivid ning seos hoiakutega ajateenistuse jooksul. – Ajateenijate hoiakute, tervise ja käitumise muutumine ajateenistuse käigus. Tartu: Tartu Ülikool, lk 12–28.

soovitakse „ajateenistus ära teha”, et see hiljem ei segaks teiste eluplaanide realiseerimist.

Viimaseks oluliseks käsitletavaks tunnuseks on isiklik areng, mis on jätkuks eelmisele tunnusele, sest optimaalse psühholoogilise funktsioneerimise jaoks samavõrd oluline, kui on elu mõtte välja kujunemine, on ka pidev areng, et kasvada ja areneda inimesena⁴⁶. Üks olulisemaid omadusi inimese täisväärtusliku funktsioneerimise puhul on avatus kogemustele. See tähendab, et indiviid muutub ja areneb pidevalt ning seisab eri eluperioodidel silmitsi uute väljakutsete või ülesannetega, olemata kindlas ja paigalseisvas olekus, isegi kui selles seisundis on kõigile tema probleemidele lahendus olemas⁴⁷.

3.2. Rahulolu mõjutavad tegurid

Varasemad uuringud on näidanud, et isikuomadused selgitavad märkimisväärt osa isikutevahelistest erinevustest subjektiivses heaolus⁴⁸. Samuti võib üldine eluga rahulolu erineda suuresti vastavalt sellele, kus inimesed elavad ja kes nad on. Üldiselt on rahulolu uurijad toonud esile järgmised tegurid: elukoht, vanus, rahvus, haridustase, perekonnaseis.

Vaadates ajateenijate vanuselist jaotuvust, siis on nad enam-vähem samaealised ehk esindavad ühte põlvkonda. Inimese elukaare võib psühholoogilise struktuuri järgi jaotada viieks etapiks, millest selles töös on olulised kaks esimest: keskmiselt 16–20-aastaseks saamiseni kestav lapsepõlv ja sellele järgnev aeg 26–30-aastaseks saamiseni⁴⁹. Esimesel etapil elab inimene kodus ja tema elu on piiratud peamiselt kooli ja perekonnaga⁵⁰. Teine etapp algab iseseisvate otsuste ja valikute tegemisega ning sageli on pöördepunkti hetk, mil noor lahkub kodust iseseisvasse ellu⁵¹. Uuringu kohaselt saavad indiviidi jaoks kindlad sihid eluks selgeks alles teise etapi lõpus, millele järgneb kolmas, kus inimese elujõud on kõrgpunktis ja sihid hakkavad realiseeruma⁵². Ajateenijad on küll vanuse poolest suhteliselt homogeenne

⁴⁶ Ryff 1989, p. 1071.

⁴⁷ *Ibid.*

⁴⁸ Dobewall, H. 2013. Human values and subjective well-being: An exploration of individual and cultural differences, change across life span, and self-other agreement. Doktoritöö. Tartu Ülikooli psühholoogia instituut.

⁴⁹ Frenkel-Brunswik, E. 1968. Adjustments and Reorientation in the Course of the Life Span, in Middle Age and Aging. Chicago: University of Chicago Press. [Frenkel-Brunswik 1968]

⁵⁰ Frenkel-Brunswik 1968.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² *Ibid.*

rühm, kuid lähtudes Frenkel-Brunswiki⁵³ periodiseeringust, võib eeldada, et ajateenijad asetuvad kahte esimesse faasi, millega seoses huvid ja sihid ei ühti. Ajateenistuse puhul on oluline tähele panna, et nooremad ajateenijad tulevad teenistusse sageli otse koolipingist (üldhariduskool või kõrgkool), kuid vanematel on sageli juba välja kujunenud oma elu, sh töökoht, elukoht ja perekond, mis tingib selle, et nende kohanemine ajateenistusega kujuneb märgatavalt keerulisemaks, kui otse koolist kaitsevärke tulnud noormeestel ja võib omakorda mõjutada rahuloluhinnangut. Empiirilised uuringud aga ei kinnita, et indiviidi vanusel oleks ühene ja oluline mõju eluga rahulolule ja heaolule⁵⁴.

Varasemad uuringud on näidanud, et üldiselt on Eestis kõige rahulolevamad Eesti kodakondsusega inimesed, kelle hulgas on 10–20 protsenti rohkem eluga rahulolevaid inimesi kui nn halli passi või Vene kodakondsusega inimeste seas⁵⁵. Olgugi, et Eesti kaitsevärke kutsutakse vaid Eesti kodakondsusega noormehi, on ka nende seas märkimisväärne hulk vene keelt emakeelena rääkijaid. Võib eeldada, et venekeelsete ajateenijate kohanemine teenistusega on keerulisem, sest peale eeltoodud ajateenistuse kui keskkonna eripära ja identiteediloome protsessi peavad nad harjuma uue keelekeskkonnaga.

Eri autorid toovad välja vastakaid lähenemisi, kuid sageli tõdetakse^{56, 57}, et suurlinna pakutavad hüved ei kaalu üles väiksemate asulate rahulikku elutempot. Eesti puhul tuuakse välja, et oluline ei ole niivõrd linna- või maapiirkonna roll, kuivõrd elukoha asukoht. Näiteks erineb Eestis ambulatoorsete teenuste suhtarv inimese kohta piirkonniti kuni 60%⁵⁸. Ajateenistuse puhul võib eeldada, et maapiirkondadest tulevatel kutsealustel on kergem kohaneda, sest sageli ei pruugi kaitseväge pakutavad tingimused olla nii head kui

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ Charles, S.; Reynolds, C.; Gatz, M. 2001. Age-Related Differences and Change in Positive and Negative Affect over 23 Years. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 1, pp. 136–151.

⁵⁵ Realo, A. 2008. Eluga rahulolu ja õnnelikkus. – Eesti inimarengu aruanne 2008. 3. peatükk. Toim. Kutsar, D. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS, lk 63–66.

⁵⁶ Albouy, D. 2008. Are big cities bad places to live? Estimating quality of life across metropolitan areas. University of Michigan, NBER.

⁵⁷ Switek, M. 2012. Life Satisfaction in Latin America: A Size-of-place Analysis. – *Journal of Development Studies*, 48, 7, pp. 983–999.

⁵⁸ Aaviksoo, A.; Habicht, J. 2008. Tervise-teenused ja nende kättesaadavus. – Eesti inimarengu aruanne 2008. 2. peatükk. Toim. Aaviksoo, A. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS, lk 43–46.

mõnes Eesti mõistes suurlinnas pakutavad. Samas võib vastupidi mõjutada maapiirkondades elavaid ajateenijaid see, et suure tõenäosusega peavad nad teenistuses käima elukohast kaugemal. Näiteks saartel elavatel kutsealustel puudub võimalus kodulähedaseks teenistuseks, mis viib selleni, et ajateenijatel on märgatavalt vähem võimalusi veeta vaba aega kodus, olgugi, et väljaluba on teistega sama kestusega.

Haridus annab inimestele oskuse saada kasu teatavatest keskkonna pakutavatest võimalustest, mis tähendab seda, et hariduse omandamisega suureneb indiviidi saadav kasu⁵⁹. Hanson⁶⁰ toob samuti välja, et kõrgem haridustase muudab elu pakutavad aspektid indiviidile nauditavamaks. Järelikult saavad kõrgemalt haritud inimesed suurema tõenäosusega pakutava tarbimisest kasu ja on seega eluga rahulolevamad⁶¹. Samas võib eeldada, et kaitseväh puhul toimib tsiviilelule vastupidine efekt ehk ajateenijad, kellel on kõrgem haridus, on teenistusega vähem rahulolevad, sest olgugi, et teooria kohaselt saavad nad pakutavast rohkem kasu, võib eeldada, et nende elusihid on rohkem paigas kui ajateenijatel, kellel on madalam haridustase, kuna viimaste haridustee on veel pooleli ja see kaalub üles kasu saamise.

Mitmed uurimused näitavad, et õnnelikumad inimesed on need, kellel on lähedased suhted oma pereliikmete ja sõpradega ning kes ei kõrvuta heaolu hinnates end teistega, vaid lähtuvad iseendast⁶². Ajateenijate puhul ei pruugi see seaduspärasus kehtida, sest ajateenistuse jooksul lahutatakse kaaslased korduvalt pikemaks ajaks üksteisest ja see võib tingida hoopis olukorra, kus igapäevaelus üksi olevad inimesed tunnevad end rahulolevamalt kui need, keda kodus ootab kaaslane.

4. Metoodika

Artikli analüüsis kasutatud andmed koguti 2016. aastal Eesti kaitseväh inimvara kompleksuuringu käigus. Vastavalt uuringu metoodikale osales ajateenija küsitluses kolm korda: esimene küsitlusvoor toimus teenistuse esimese kuul, teine 4.–5. kuul, pärast sõduri baaskursuse läbimist, ning küsitluse

⁵⁹ **Migheli, M.** 2017. Size of town, level of education and life satisfaction in western europe. – Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 108, 2, pp. 190–204. [Migheli 2017]

⁶⁰ **Hanson, G.** 2001. Scale economies and the geographic concentration of industry. – Journal of Economic Geography, 1, 3, pp. 255–276.

⁶¹ **Migheli** 2017.

⁶² **Realo** 2006.

kolmas voor teenistuse lõpus, vahetult enne reservi arvamist⁶³. Kõikides voorudes on küsitluste korraldusprotsess sama: küsitlused toimuvad vaeosades, kus ajateenijad täidavad elektroonilise ankeedi LimeSurvey keskkonnas. Selle artikli analüüsimisel on kasutatud andmestikku, mis koosneb esimese, teise ja kolmanda voo tulemustest. Andmeid analüüsi andmetöötlusprogrammiga SPSS. Esmalt koostati sõltuvate ja sõltumatute tunnuste vaheliste seoste leidmiseks kahemõõtmelised sagedusjaotused, seejärel kasutati andmete prognoosimiseks lineaarset regressioonanalüüsi. Lineaarne regressioonanalüüs on vajalik, et selgitada välja, kuidas tunnused teineteist mõjutavad ja milliste tegurite kaudu on võimalik prognoosida ajateenijate üldist eluga rahulolu. Prognoosimudel on kolmeetapiline ehk tunnuseid lisatakse mudelisse kolmes eri jaos. Esimeses prognoosimudelis on kasutatud peamiselt sotsiaaldemograafilisi tunnuseid. Teises lisatakse rahulolunäitajad ajateenistuse kohta. Kolmandas lisatakse üldise eluga rahulolu tunnus esimesest küsitlusvoorust, et näha millist mõju avaldab see teises prognoosimudelis olnud tunnustele. Maksimaalne valimi suurus oli 2062 vastajat. Vastajate arv varieerus vastavalt küsimustele.

5. Analüüs

Analüüsis oli sõltuvaks tunnuseks küsimus „Kuivõrd rahulolev olete oma eluga üldiselt?“, kus vastajatel oli võimalik vastata skaalal 0–10. Skaalal tähendas 0, et ei ole üldse rahul ja 10, et ollakse väga rahul. Küsimusele vastas 2062 kutsealust ja 1113 jättis vastamata. Joonisel 1 on kasutatud rahulolu tunnust esimest, teisest ja kolmandast etapist. Edaspidi kasutati analüüsis sõltuva tunnusest rahulolu tunnust küsitluse teisest etapist. Ajateenijad hindasid üldist eluga rahulolu 11-palli süsteemis 6,2-ga. Standardhälve oli 2,68. Kokku kaasati analüüsi 18 sõltumatut tunnust, mida kasutati prognoosimudelites.

Sõltumatute tunnustena kasutati kaheksat rahuolu tunnust, mis käsitlevad ajateenistusega seotud aspekte: väljaõpe, elamistingimused, meditsiiniabi, sportimisvõimalused, ajateenijate omavahelised suhted, suhted ülemustega, vaba aja veetmise võimalused ja toitlustus. Eelnimetatud tunnused valiti seepärast, kuna võib oletada, et mida rahulolevam on ajateenija oma eluga

⁶³ Kasearu, K.; Murakas, R.; Talves, K.; Trumm, A.; Truusa, T-T. 2017. Ajateenijate kompleksuuring: metodoloogiline ülevaade. – Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused. Toim. Trumm, A. Tartu: Tartu Ülikool, lk 9.

üldiselt, seda rahulolevam on ta ka kaheksa aspektiga sõjaväes. Kutsealustel oli nendele tunnustele vastates võimalik valida viie vastusevariandi vahel, kus 1 – väga rahul, 2 – pigem rahul, 3 – ei rahul ega rahulolematu, 4 – pigem ei ole rahul ja 5 – ei ole üldse rahul. Tunnustest moodustati peakomponentide meetodi abil kolm rahulolumõõdet, mida kasutati prognoosimudelil (lisatabel 1). Esimene grupp on rahulolu väljaõppega (rahulolu ülemuste, kaaslaste ja väljaõppega), teine rahulolu puhkeajaga (rahulolu sportimise ja vaba aja veetmise võimalustega) ning kolmas rahulolu olmega, kuhu kuulub rahulolu toitlustuse, elamistingimuste ja meditsiiniabiga. Rahulolu tunnused kaasati analüüsi küsitluse teisest etapist.

Nõustumine väidetega: minu rühm on kokkuhoidev ja toetav, väljaõpe ajateenistuse ajal on sisukas ja huvitav, minu arvamust kuulatakse ja ma saan otsustada, kuidas ülesandeid täita, minu ülemused arvestavad minu oskuste ning tugevate ja nõrkade külgedega. Ajateenijatel oli väidetele vastates võimalik valida viie vastusevariandi vahel: 1 – täiesti nõus väitega ja 5 – ei ole üldse nõus väitega. Väidetega nõustumise tunnused kaasati analüüsi küsitluse teisest etapist.

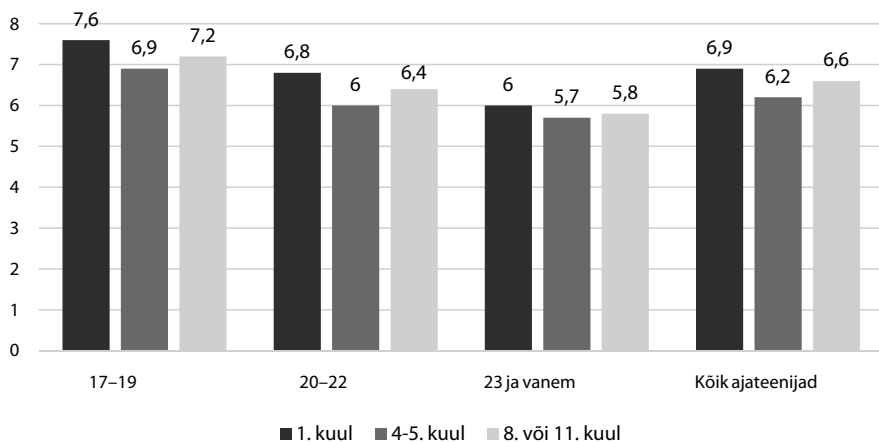
Sõltumatute tunnustena lisati analüüsi sotsiaaldemograafilised näitajad, nagu vanus, kodune keel, haridus ja ametlik suhte staatus. Sotsiaaldemograafilised näitajad kaasati analüüsi küsitluse esimesest etapist.

Tunnuse „Kuivõrd vajalikuks peate ajateenistuse läbimist isikliku arengu jaoks” puhul oli võimalik valida nelja vastusevariandi vahel: 1 – oli kindlasti vajalik ja 4 – täiesti mittevajalik. Tunnus pärineb küsitluse esimesest etapist ja kaasati analüüsi, et mõista, kuidas see mõjutab ajateenija üldist eluga rahuolu. Peale eelmainitud tunnuste tehti analüüsi osas võrdlus ajateenistusse vabatahtlikult ja kutse alusel tulnute seas, et mõista kuidas see asjaolu mõjutab ajateenijate rahuolu.

Eluga üldise rahuolu kohta uuriti ajateenijatelt kõigil kolmel korral ja kuna rahuolu on ka selle töö keskmes, siis toodi esile, kuidas muutus ajateenijate eluga üldine rahuolu ajateenistuse vältel. Kõige kõrgem on ajateenijate hinnang eluga rahuolule ajateenistuse alguses ($M = 7,0$; $SD = 2,43$), mil ajateenijad on alles teenistusse astunud. Kõige madalam oli ajateenijate hinnang eluga rahuolule pärast baaskursuse läbimist, mil ajateenijate keskmiseks hinnanguks oli 6,3 ($SD = 2,74$). Ajateenijate keskmine hinnang eluga rahuolule ($M 6,6$, $SD = 2,58$) suurenes mõnevõrra taas viimase küsitluse ajal, kui ajateenistus hakkas lõppema. Kolme küsitlusvooru rahuolutunnuste vahel tehti dispersioonanalüüs, et selgitada välja, kas kolme tunnuse vahel esineb statistiliselt olulisi erinevusi. Tulemustest selgus, et kõikide tunnuste vahel esineb statistiliselt oluline erinevus ($F(1,988, 1415,8) = 25,810$,

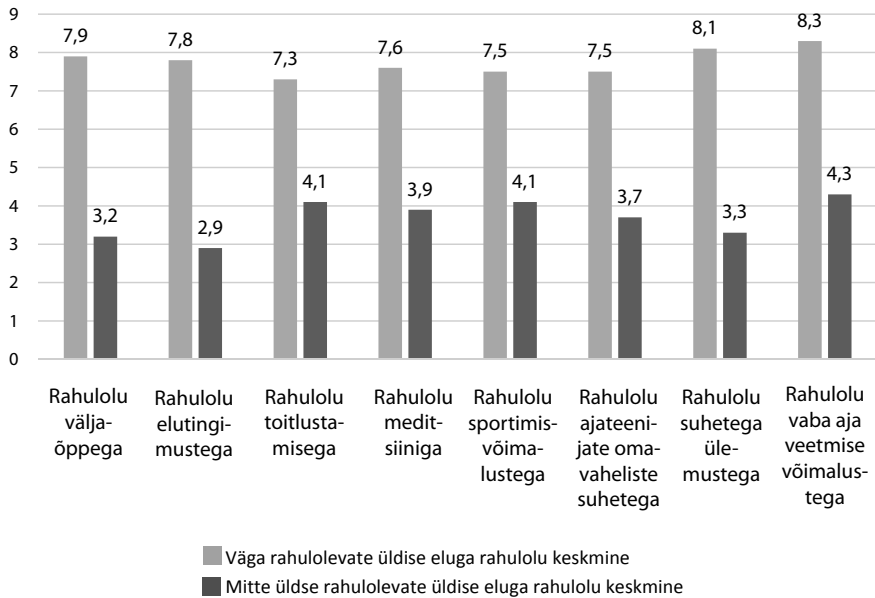
$p < 0,0005$). Tulemus kinnitab eelöeldut, et ajateenijate hinnang on kõige kõrgem hetkel, kui nad alles astuvad ajateenistusse, kõige madalam ajateenistuse keskel ja eluga rahulolu hakkab taas suurenema ajateenistuse lõppedes.

Ajateenijate rahuloluhinnangud kolme etapi arvestuses erinevad vanuseti statistiliselt olulisel määral. Jooniselt 1 selgub, et ajateenistuse jooksul on kõige rahulolevamad ajateenijad, kes on kuni 19-aastased, kõige madalam rahuloluhinnang on 23-aastastel ja vanematel ajateenijatel. Kõige madalama hinnangu üldisele eluga rahulolule annavad 25-aastased respondendid (5,12) ajateenistuse keskel.

Joonis 1. Ajateenijate rahulolu keskmised hinnangud vanuseti kolmes küsitluse etapis

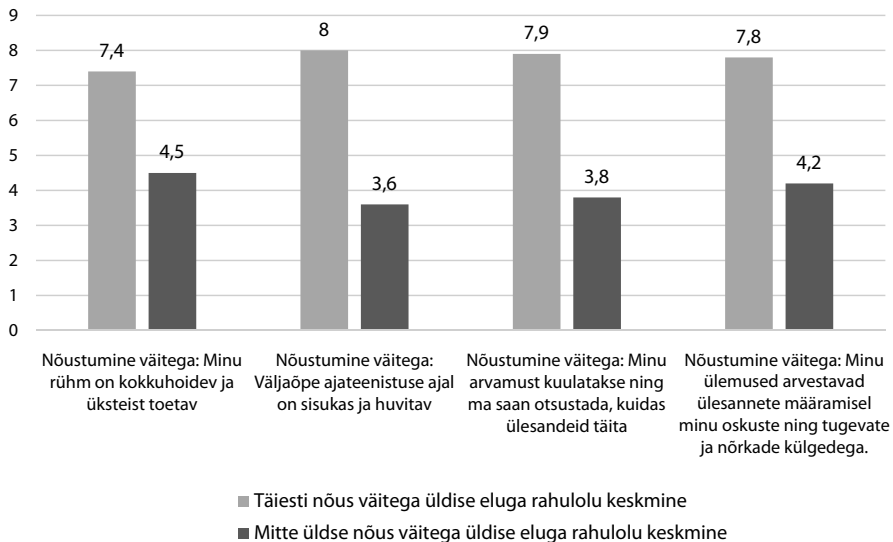
Kõigi rahuloluaspektide ja üldise eluga rahulolu vahel tuli esile selge positiivne seos. Teisisõnu, mida kõrgemalt hinnatakse ühte või teist ajateenistusega kaasnevat rahulolu aspekti, seda suurem on eluga rahulolu. F-statistiku (lisatabel 2) näitaja põhjal saab öelda, et tugevamad seosed olid väljaõppe, elamistingimuste ja ülemustega suhete ning üldise eluga rahulolu vahel. Nõrgemad seosed olid toitlustuse, sportimisvõimaluste ja ajateenijate omavaheliste suhete ning üldise eluga rahulolu vahel. Joonisel 2 on näha väga rahulolevate ja üldse mitte rahulolevate ajateenijate keskmised hinnangud üldisele eluga rahulolule. Selgub, et hinnangute vahed üldise eluga rahulolule on rahuloluaspektide vastusevariante võrreldes suured, mida tõestab ka see, et kõikide tunnuste puhul on vastused statistiliselt oluliselt erinevad.

Joonis 2. Erinevate rahuloluaspektide hinnangud üldisele eluga rahulolule

Kõigi ajateenistuse kohta käivate väidete ja üldise eluga rahulolu vahel tuli esile selge positiivne seos ehk mida kõrgemalt hinnatakse ühte või teist ajateenistusega seotud väidet, seda suurem on eluga rahulolu. F-statistiku (lisatabel 2) näitaja põhjal saab öelda, et tugevamad seosed tulid ilmsiks väljaõppe ja ajateenija arvamuskuulamise väidete ning üldise eluga rahulolu vahel. Nõrgemad seosed olid rühma ja ülemusega seotud väidete ning üldise eluga rahulolu vahel. Joonisel 3 on näha väidetega täiesti nõustunute ja üldse mitte nõustunute eluga rahulolu keskmised hinnangud. Jooniselt selgub, et väidete vastusevariantides on hinnangute vahed üldise eluga rahuloluga suured, mida tõestab ka see, et kõikide tunnuste puhul on vastused statistiliselt oluliselt erinevad.

Lisatabelist 2 selgub, et ajateenijad, kelle kodune keel on eesti keel, hindavad üldist eluga rahulolu mõnevõrra kõrgemalt kui need vastajad, kelle kodune keel on vene keel. Suhte staatus ei mõjuta üldist eluga rahulolu eriti suurel määral. Kesk- ja kõrgharidusega ajateenijad hindavad kõige kõrgemalt üldist eluga rahulolu ($M = 6,35$). Kõige madalama eluga rahulolu hinnangu andsid kutseharidusega respondendid ($M = 5,95$). Hoolimata sellest, et eluga rahulolu hinnangute erinevused ei ole väga suured, on need siiski statistiliselt olulised. Sotsiaaldemograafilistest näitajatest esines statistiliselt olulisi erinevusi ainult vanuserühmade ja haridustasemetega vahel.

Joonis 3. Hinnangud üldisele eluga rahulolule sõltuvalt eriväidetega nõustumisest

Lisatabelist 2 selgub, et mida vajalikumaks peavad ajateenijad ajateenistust nende isiklikule arengule, seda kõrgemalt hindavad nad üldist eluga rahulolu. Respondendid, kes astusid ajateenistusse vabatahtlikult, on üldise eluga mõnevõrra rahulolevamad kui need ajateenijad, kes tulid ajateenistusse kutse alusel ning see tulemus on statistiliselt oluline ($p < 0,001$).

Järgnevalt rakendati andmete prognoosimiseks lineaarset regressioonanalüüsi, mis oli kolmeetapiline. Regressioonanalüüsi rakendamine on oluline, et selgitada välja, milliste tegurite kaudu on võimalik prognoosida ajateenijate üldist eluga rahulolu. Kokku kaasati 14 sõltumatut tunnust ja uuritavate ajateenijate arv jäi 1672–1751 vahele. Valimis olevate ajateenijate arv sõltub prognoosimudelitest.

Esimesse prognoosimudelisse on kaasatud kõik tunnused esimesest küsitlusvoorst ja peamiselt on esindatud sotsiaaldemograafilised näitajad. Peale sotsiaaldemograafiliste näitajate on lisatud tunnused, mis selgitavad välja, kas ajateenistusse astuti vabatahtlikult ja kas uuritava grupi jaoks on ajateenistus oluline isikliku arengu jaoks. Esimesse prognoosimudelisse valiti eeltoodud sotsiaaldemograafilised tunnused, et näha, kas vanus, haridus, kodune keel ja suhte staatus mõjutab üldist eluga rahulolu. Kutsealusel või vabatahtlikult ajateenistusse astunute kaasamine esimesse prognoosimudelisse on oluline, et näha, millist mõju avaldab see üldisele eluga rahulolule. Ajateenistuse vajalikkuse tunnus kaasati esimesse prognoosimudelisse, kuna see näitab mõneti ajateenija suhtumist ajateenistusse. Esimese prognoosi-

mudeli kaudu on võimalik välja selgitada, kas eelnimetatud tunnuste kaudu on võimalik prognoosida üldist eluga rahulolu. Esimese prognoosimudeli kirjeldusvõime on hea, seda kinnitab hii-ruut-statistik, mis on 24,3 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 8$). Prognoosimudel 1 on tervikuna statistiliselt oluline. Teises prognoosimudelis lisati eelnevale rahulolunäitajad ajateenistuse kohta. Teisest prognoosimudelist selgub, kas ja kuidas mõjutavad rahulolunäitajad esimeses mudelis lisatud tunnuseid ja milliste näitajate kaudu on võimalik prognoosida eluga üldist rahulolu. Teise prognoosimudeli kirjeldusvõime on hea, seda kinnitab hii-ruut-statistik, mis on 46,6 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 15$). Prognoosimudel 2 on tervikuna statistiliselt oluline. Kolmandas prognoosimudelis lisati juurde üldise eluga rahulolu tunnus esimesest küsitlusvoorust, et näha millist mõju avaldab see prognoosimudelis 2 olnud tunnustele. Kolmanda prognoosimudeli kirjeldusvõime on hea, seda kinnitab hii-ruut-statistik, mis on 59 korda suurem oma vabadusastmete arvust ($df = 16$). Prognoosimudel 3 on tervikuna statistiliselt oluline. Akaike (AIC) kordajast selgub, et prognoosimudelitesse tunnuste lisamisega paranevad ka mudelid. Mudelite paranemist näitab see, et prognoosimudelites Akaike kordaja väheneb.

Prognoosimudel 1

Lineaarsest regressioonimudelist selgus, et ajateenijad, kes peavad ajateenistuse läbimist vajalikuks isiklikuks arenguks, on ka eluga rahulolevamad. Vabatahtlikult ajateenistusse astunud respondendid hindasid ka oma üldist eluga rahulolu kõrgemalt. Kõrgharidusega vastajad hindasid eluga rahulolu kõrgemalt kui põhi-, kutse-, ja keskhariidusega ajateenijad. Sotsiaaldemograafilistest tunnustest ei selgunud statistiliselt olulisi erinevusi vanust, kodust keelt ega ka suhte staatust arvesse võttes.

Prognoosimudel 2

Lineaarsest prognoosimudelist selgus, et kõik tulemused, mis olid eelmises prognoosimudelis olulised, kehtivad ka selle mudeli puhul. Veel selgus, et need ajateenijad, kelle arvates väljaõpe ajateenistuse ajal oli sisukas ja huvitav, hindasid ka oma üldist eluga rahulolu kõrgemalt. Respondendid, kes leidsid, et nende arvamust kuulati ja nad said otsustada, kuidas ülesandeid täita, hindasid kõrgemalt ka oma üldist eluga rahulolu. Vastajad, kes olid rahulolevamad olmega (toitlustamine, elamistingimused ja meditsiiniabi)

ajateenistuses, andsid ka kõrgema hinnangu eluga rahulolule. Ajateenijad, kes olid rahulolevad väljaõppe sisu ja teenistussuhetega, hindasid kõrgemalt ka üldist eluga rahulolu. Respondendid, kes olid rahulolevad puhkeaja võimalustega, hindasid kõrgemalt ka üldist eluga rahulolu.

Prognoosimudel 3

Prognoosimudelist selgus, et võrreldes eelmise mudeliga on kolm tunnust, mille puhul esines olulisi erinevusi, kuid kolmandas prognoosimudelil enam mitte. Linearsest regressioonimudelist selgus, et kõrgharidusega respondendid hindasid eluga rahulolu kõrgemalt kui kutseharidusega ajateenijad. Vastajad, kelle arvates väljaõppe ajateenistuse ajal oli sisukas ja huvitav, hindasid ka oma üldist eluga rahulolu kõrgemalt. Ajateenijad, kes leidsid, et nende arvamust kuulati ja nad said otsustada, kuidas ülesandeid täita, hindasid kõrgemalt ka oma üldist eluga rahulolu. Respondendid, kes on rahulolevamad olmega (toitlustamine, elamistingimused, meditsiiniabi) ajateenistuses, andsid ka kõrgema hinnangu eluga rahulolule. Vastajad, kes olid rahulolevad väljaõppe sisu ja teenistussuhetega, hindasid kõrgemalt ka üldist eluga rahulolu. Ajateenijad, kes olid rahulolevad puhkeaja võimalustega, hindasid kõrgemalt ka üldist eluga rahulolu.

Tabel 2. Ajateenistuse keskel eluga rahulolu prognoosivad tegurid

Sõltuv tunnus	Sõltumatud tunnused		Mudel 1, kõik ajateenijad N = 1752		Mudel 2, kõik ajateenijad N = 1677,		Mudel 3, kõik ajateenijad N = 1672,	
			B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.
Kõike kokku võttes, kui võrd rahul olete praegu oma eluga üldiselt?	Kui võrd vajalikuks peate ajateenistuse läbimist isikliku arengu jaoks?		-0,79*	0,214	-0,30*	0,063	-0,09	0,060
	Ajateenistusse astumine vabatahtlikult või kutse alusel	Vabatahtlikult	0,43*	0,160	0,29*	0,139	0,21	0,130
		Kutse alusel	0		0		0	
	Vanus		-0,57	0,048	-0,75	0,042	-0,04	0,039
	Kodune keel	Eesti keel	0,21	0,171	-0,02	0,154	0,04	0,144
Vene keel		0		0		0		

Sõltuv tunnus	Sõltumatud tunnused		Mudel 1, kõik ajateenijad N = 1752		Mudel 2, kõik ajateenijad N = 1677,		Mudel 3, kõik ajateenijad N = 1672,	
			B	S.E.	B	S.E.	B	S.E.
Kõike kokku võttes, kuivõrd rahul olete praegu oma eluga üldiselt?	Haridus	Põhiharidus	-0,58*	0,279	-0,63*	0,246	-0,29	0,230
		Kutseharidus	-0,70*	0,256	-0,75*	0,226	-0,61*	0,210
		Keskharidus	-0,54*	0,254	-0,44*	0,222	-0,30	0,207
		Kõrgharidus	0		0		0	
	Suhte staatus	Suhtes	0,15	0,127	0,14	0,111	0,07	0,103
		Vallaline	0		0		0	
	Nõustumine väitega: minu rühm on kokkuhoidev ja üksteist toetav				0,04	0,063	0,08	0,058
	Nõustumine väitega: väljaõpe ajateenistuse ajal on sisukas ja huvitav				-0,28*	0,073	-0,27*	0,068
	Nõustumine väitega: minu arvamust kuulatakse ning ma saan otsustada, kuidas ülesandeid täita				-0,36*	0,072	-0,27*	0,067
	Nõustumine väitega: minu ülemused arvestavad ülesannete määramisel minu oskuste ning tugevate ja nõrkade külgedega				0,09	0,066	0,08	0,061
	Rahulolu olmega				-0,34*	0,071	-0,28*	0,068
	Rahulolu väljaõppe sisu ja teenistussuhtega				-0,53*	0,087	-0,47*	0,081
	Rahulolu puhkeaja võimalustega				-0,29*	0,068	-0,25*	0,063
	Kõike kokku võttes, kuivõrd rahul olete praegu oma eluga üldiselt?						0,37	0,023
Hii-ruut-statisik			194,2		699,3		944,5	
Vabadusastmete arv (df)			8		15		16	
Akaike (AIC)			8217,8		7358,9		7094,3	

*Statistiliselt oluline **Tegemist on esimese ja teise voo andmetega ning prognoositakse ajateenijate rahulolu ajateenistuse keskel.

6. Arutelu

Artiklis analüüsiti Eesti kaitseväes teenivate ajateenijate seas tehtud küsitluste põhjal mitmeid rahuloluga seotud aspekte. Kuna ajateenijaid küsitleti mitmel korral nende teenistusaja jooksul, oli võimalus vaadata rahulolu muutumist ja aru saada, millised võivad olla kaitseväe mõjutused inimese üldisele eluga rahulolule. Analüüsist selgus, et ajateenijate üldine eluga rahulolu oli kõige suurem teenistusaja alguses, mil kutsealused alles alustasid ajateenistusega. Tulemus on seejuures igati ootuspärane ja seda eelkõige põhjusel, et sel ajal uuritavad alles alustavad ajateenistust, pole jõudnud veel olulisel määral ajateenistusega kohaneda ning nende üldist eluga rahulolu hinnangut kujundab ilmselt enam teenistusele eelnenud aeg. Kolme voozu väikseim rahulolu oli oodatult ajateenistuse keskmises etapis ehk pärast baaskursuse lõppu, mis kinnitab teooriat^{64, 65, 66, 67} ajateenistuse märkimisväärsest erinevusest igapäevaeluga. Sel ajahetkel on kaitseväes olevad noored juba kolm ja enam kuud pidanud kohanema uute reeglite ja elamistingimustega ning paljudes tekitavad need vastumeelsust. Asjaolu, et ajateenistuse lõppedes on ajateenijate rahuloluhinnang taas kõrgem, tõestab, et pärast keerulist baaskursuse aega hakkavad sõdurid üha enam ajateenistusega kohanema. Seda võib soosida näiteks linnalubade suurenev arv ehk tekib suurem kokkupuude igapäevaeluga, mis võib olla üks põhjus, et rahulolu läheneb kaitseväe-eelsele tasemele. Kindlasti ei saa tähelepanuta jätta suuremat sotsialiseerumist teiste ajateenijatega ja kollektiivse identiteedi tekkimist, mis võib avaldada rahulolule positiivset mõju. Wendt tõi välja, et vastastikust sõltuvust kasutatakse sageli koostöö defineerimisel, kuid tegelikkuses ei ole see sugugi nii, sest vaenlased võivad olla sama palju vastastikku sõltuvad kui sõbrad⁶⁸. Teisisõnu mõjutavad ajateenistuse vältel teenistujad ja ülemad teineteist sõltumata sellest, kas neil tekivad sõprussuhted või mitte, ning see loob aluse kollektiivse identiteedi tekkeks, mis omakorda võib positiivselt mõjutada ajateenijate üldist eluga rahulolu.

Sotsialiseerumise olulisust kinnitab ka analüüsist selgunud asjaolu, et teineteise ja ülemustega häid suhteid väärtustavad ajateenijad on ka üldiselt eluga rahulolevamad. Samuti on märkimisväärne seos ajateenijate rühmasisestel suhetel ja eluga rahulolul – kokkuhoidvas ja üksteist toetavas rühmas teenivad

⁶⁴ Vickers *et al.* 1993.

⁶⁵ Dar, Kimhi 2001.

⁶⁶ Van Maanen 1983.

⁶⁷ Israelshvili 1992.

⁶⁸ Wendt 1999, p. 344.

ajateenijad hindavad enda üldist eluga rahulolu kõrgemalt kui need, kes ei pea enda teenistuskeskonda sedavõrd ühtseks.

On igati mõistetav, et noormehed, kelle arvates on väljaõpe sisukas ja huvitav, annavad kõrgema hinnangu ka enda üldisele eluga rahulolule, seda eelkõige seetõttu, et kaitseväest saab ajateenijate argipäev ning kui see vastab nende ootusele, on kõrgem ka nende hinnang eluga rahulolule. Ajateenijad, kes tunnevad, et nende arvamust kuulatakse ja neil on võimalus osaleda otsustusprotsessis, kuidas ülesandeid täita, hindavad ka enda eluga rahulolu kõrgemalt, mis on igati loogiline, kuivõrd autonoomia on üks olulisemaid aspekte eluga rahulolu kujunemisel⁶⁹. Ajateenistuses on paratamatult enamik asju kutsealuste eest otsustatud, näiteks elukoht, toitlustus, väljaõpe, seega on kaitseväes äärmiselt oluline igasugune otsustusõigus, kuna see muudab autonoomia tajutavamaks ja seeläbi üldise eluga rahulolu suuremaks.

Vabatahtlikult kaitsevärke astunud ajateenijad hindasid enda üldist eluga rahulolu kõrgemalt kui ajateenijad, kes tulid teenistusse kutse alusel. See on küllaltki ootuspärane, kuivõrd vabatahtlikult ajateenistusse tulnud noored on ilmselt end eelkõige vaimselt teenistuseks paremini ette valmistunud ja teinud endale selgeks, mida tähendab ajateenistus, seal olemine ja millised on kaitseväge ootused neile. Vähem oluline ei ole ka fakt, et kutse alusel teenistusse astunud ajateenijad võivad tihtipeale suhtuda teenistusse juba eelnevalt negatiivselt, sest neil puudub soov ja tahe ajateenistust läbida. Seda kinnitab ka asjaolu, et ajateenijad, kes peavad ajateenistuse läbimist isiklikuks arenguks vajalikuks, hindavad ka eluga rahulolu kõrgemalt. Võib oletada, et vabatahtlikult kaitsevärke tulnud ajateenijad peavad enamikel juhtudel ajateenistuse läbimist isiklikku arengut silmas pidades vajalikuks.

Igapäevase elu osad, nagu toit, elamistingimused ja meditsiiniabi kättesaadavus mõjutavad ajateenijate eluga rahulolu ehk olmega rahulolevamad ajateenijad hindavad ka enda üldist eluga rahulolu kõrgemalt.

Kõrgharidusega respondendid on oma eluga üldiselt rahulolevamad kui põhi-, kutse-, ja keskharidusega noormehed. Tulemus on ühest küljest mõistetav, kuna haritumate ajateenijate seas on elus juba midagi saavutatud õpitud eriala näol, millega neil on ajateenistuse lõppedes võimalik edasi tegeleda. Enne ajateenistust kõrgkoolis omandatud eriala võib pakkuda ajateenijale edaspidist elu silmas pidades kindluse, mida noormeestel, kel on vaid põhi-, kutse- või keskharidus, ei pruugi olla. Samas on tulemus siiski pisut üllatav, sest oli alust eeldada, et kaitseväes võivad eluga rahulolu hinnangud kujuneda haridustasemeti vastupidiselt üldiselt levinud arvamusele. Teisisõnu,

⁶⁹ Ryff 1989.

kõrgema haridusega ajateenijatel on käärid igapäevaeluga suuremad ja see- läbi eluga rahuolu väiksem, uurimus aga näitas, et nii see siiski ei ole.

Uurimus andis olulist teavet, et mõista, millised on kaitseväge mõjutused ajateenijate eluga rahulolule. Ajateenistus on oma olemuselt igapäevaelust erinev, seetõttu oli alust eeldada, et kaitseväes toimivad rahulolu mõjutajad teistmoodi kui argielus. Tulemused aga pigem kinnitasid, et hoolimata sellest, et ajateenistus erineb tavapärasest elust, kujuneb ajateenijate eluga rahulolu üldjuhul samadel alustel kui igapäevaelus.

7. Kokkuvõte

Artikli eesmärk oli välja selgitada, millised rahulolutegurid on ajateenijatele olulisemad ja kuidas varieeruvad rahuloluhinnangud vastavalt ajateenijate sotsiaaldemograafilisele profiilile. Analüüsis keskenduti seega nii sotsiaaldemograafilistele tunnustele kui ka kaitseväge eri aspektidele, mis võiksid avaldada mõju indiviidi üldisele eluga rahulolule. Tulemustest selgus, et ajateenijate eluga rahulolu muutus teenistusaja vältel olulisel määral, olles ajateenistuse algul suurim, kaitseväeteenistuse keskel väiksem ja lõppfaasis taas veidi suurem. Olulisemaks mõjutaks oli sealjuures rahulolu kaitseväge eri aspektidega. Statistiliselt oluline seos eluga rahulolu ja ajateenistuse aspektide vahel ilmnis mitmetel puhkudel, nagu näiteks suhetes rühmas ja ülematega, samuti oli tugevaks mõjutajaks autonoomia tajumine ja väljaõppe sisukus. Kinnitust leidis ka see, et vabatahtlikult kaitsevärke astunud ajateenijad on eluga rahulolevamad kui kutse alusel värvatud. Huvitav on asjaolu, et Eesti kaitseväes teenivate ajateenijate rahuloluhinnangutele avaldavad töös käsitletud sotsiaaldemograafilistest tunnustest olulist mõju vaid haridus ja vanus. Sealjuures kõrgemalt haritud ajateenijad olid ajateenistusega enam rahul kui madalama haridustasemega ajateenijad ja nooremad ajateenijad olid ajateenistusega rohkem rahul kui vanemad.

Rahulolu on väga keeruline temaatika, mida uurida, sest indiviidi rahulolu kujunemine on segu paljudest teguritest ja sealjuures ei pruugi samad muutujad eri inimeste puhul anda samu tulemusi. Analüüsi tulemused näitasid, et olulisem kui ajateenija isiklik profiil, oli kaitseväge pakutav keskkond ning see, kuidas kutsealune sellele reageeris. Kindlasti on ajateenistusse astujate puhul mentaliteet ja suhtumine erinevad, kuid tulemused tõestasid vastupidi ootustele, et ajateenistuses, hoolimata teatavast isoleeritusest argielust, toimub rahulolu kujunemine suhteliselt sarnastel alustel kui väljaspool kaitseväge. See annab alust uskuda, et ajateenijate rahulolu on võimalik hoida teenistusaja jooksul stabiilsena, et ei toimuks selliseid kõikumisi, nagu analüüsi põhjal selgus.

Lisad

Lisa 1

Lisatabel 1. Tunnuste moodustamine peakomponentide meetodil

	Faktorid		
	1	2	3
Rahulolu väljaõppega	0,675	-0,084	-0,034
Rahulolu elamistingimustega	0,764	-0,169	0,330
Rahulolu toitlustamisega	0,608	-0,032	0,284
Rahulolu meditsiiniabiga	0,592	0,052	0,135
Rahulolu sportimisvõimalustega	0,617	0,547	-0,100
Rahulolu ajateenijate omavaheliste suhetega	0,571	-0,088	-0,149
Rahulolu suhetes ülemustega	0,777	-0,277	-0,381
Rahulolu võimalustega veeta vaba aega	,648	0,157	-0,059

Lisa 2
Lisatabel 2. Tunnuste kirjeldav statistika

Sõltuv tunnus	Sõltumatud tunnused	Keskmine	Standardhälve	Vastajate arv	F	Sig	
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu väljajätmega	Väga rahul	7,90	2,52	198	120,3	0,000
		Pigem rahul	6,90	2,24	861		
		Ei rahul ega mitte rahul	5,53	2,38	456		
		Pigem ei ole rahul	4,78	2,67	174		
		Ei ole üldse rahul	3,17	2,61	122		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu elamis-tingimustega	Väga rahul	7,75	2,28	287	98,9	0,000
		Pigem rahul	6,58	2,39	882		
		Ei rahul ega mitte rahul	5,68	2,51	356		
		Pigem ei ole rahul	4,79	2,58	193		
		Ei ole üldse rahul	2,92	2,42	93		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu toitlustusega	Väga rahul	7,29	2,46	415	48,8	0,000
		Pigem rahul	6,35	2,44	788		
		Ei rahul ega mitte rahul	5,76	2,64	317		
		Pigem ei ole rahul	5,13	2,80	193		
		Ei ole üldse rahul	4,08	2,77	98		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu meditsiiniga	Väga rahul	7,57	2,47	279	61,5	0,000
		Pigem rahul	6,46	2,46	747		
		Ei rahul ega mitte rahul	6,15	2,49	448		
		Pigem ei ole rahul	5,07	2,65	197		
		Ei ole üldse rahul	3,93	2,62	140		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu sportimisvõimlustega	Väga rahul	7,63	2,54	219	48,1	0,000
		Pigem rahul	6,55	2,43	723		
		Ei rahul ega mitte rahul	5,90	2,55	489		
		Pigem ei ole rahul	5,65	2,69	255		
		Ei ole üldse rahul	4,06	2,79	125		

Sõltuv tunnus	Sõltumatud tunnused	Keskmine	Standardhälve	Vastajate arv	F	Sig	
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu ajateenijate omavaheliste suhetega	Väga rahul	7,54	2,62	256	57,9	0,000
		Pigem rahul	6,51	2,45	953		
		Ei rahul ega mitte rahul	5,52	2,52	393		
		Pigem ei ole rahul	4,95	2,60	130		
		Ei ole üldse rahul	3,75	2,88	79		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu suhetes ülemustega	Väga rahul	8,09	2,27	229	105,1	0,000
		Pigem rahul	6,71	2,31	835		
		Ei rahul ega mitte rahul	5,58	2,51	475		
		Pigem ei ole rahul	4,70	2,53	171		
		Ei ole üldse rahul	3,35	2,74	101		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Rahulolu võimalustega veeta vaba aega	Väga rahul	8,29	2,41	126	85,1	0,000
		Pigem rahul	7,08	2,34	500		
		Ei rahul ega mitte rahul	6,27	2,41	509		
		Pigem ei ole rahul	5,73	2,47	394		
		Ei ole üldse rahul	4,29	2,68	281		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Nõustumine väitega: minu rühm on kokkuhoidev ja üksteist toetav	Olen täiesti nõus	7,37	2,69	270	42,7	0,000
		Olen nõus	6,62	2,39	857		
		Ei nõustu ega ole vastu	5,71	2,70	596		
		Ei ole nõus	5,25	2,51	207		
		Ei ole üldse nõus	4,46	3,12	93		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Nõustumine väitega: väljaõpe ajateenistuse ajal on sisukas ja huvitav	Olen täiesti nõus	7,96	2,52	157	116,9	0,000
		Olen nõus	7,21	2,25	658		
		Ei nõustu ega ole vastu	6,05	2,39	728		
		Ei ole nõus	4,92	2,50	324		
		Ei ole üldse nõus	3,62	2,83	153		

Sõltuv tunnus	Sõltumatud tunnused	Keskmine	Standardhälve	Vastajate arv	F	Sig	
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Nõustumine väitega: minu arvamust kuulatakse ja ma saan otsustada, kuidas ülesandeid täita	Olen täiesti nõus	7,87	2,83	110	101,9	0,000
		Olen nõus	7,35	2,24	510		
		Ei nõustu ega ole vastu	6,27	2,40	799		
		Ei ole nõus	5,44	2,53	392		
		Ei ole üldse nõus	3,81	2,71	213		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Nõustumine väitega: minu ülemused arvestavad ülesannete määramisel minu oskuste ning tugevate ja nõrkade külgedega	Olen täiesti nõus	7,76	2,69	150	68,8	0,000
		Olen nõus	6,96	2,30	589		
		Ei nõustu ega ole vastu	6,25	2,49	688		
		Ei ole nõus	5,48	2,60	372		
		Ei ole üldse nõus	4,25	2,85	221		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Vanus	18	6,81	2,36	77	5,18	0,000
		19	6,81	2,65	453		
		20	6,05	2,74	402		
		21	5,84	2,55	380		
		22	6,06	2,64	338		
		23	5,76	2,63	113		
		24	5,47	2,69	45		
		25	5,10	3,2	30		
		26	7,40	1,43	10		
		27	6,5	1,00	4		
		28			1		

Sõltuv tunnus	Sõltumatud tunnused		Keskmine	Standardhälve	Vastajate arv	F	Sig
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Kodune keel	Eesti keel	6,24	2,64	1573	3,30	0,069
		Vene keel	5,89	2,83	280		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Haridus	Põhiharidus	6,14	2,55	284	3,11	0,025
		Kutseharidus	5,92	2,77	528		
		Keskharidus	6,35	2,68	938		
		Kõrgharidus	6,35	2,45	136		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Perekonnaseis	Vallaline	6,21	2,67	1219	0,092	0,762
		Suhtes	6,17	2,91	667		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Kuivõrd vajalikuks peate ajateenistuse läbimist isikliku arengu jaoks?	Kindlasti vajalik	7,26	2,54	403	58,54	0,000
		Pigem vajalik	6,47	2,44	776		
		Pigem mittevajalik	5,44	2,51	391		
		Täiesti mittevajalik	4,80	2,93	106		
Kõike kokku võttes, kuivõrd olete praegu üldiselt oma eluga rahul?	Ajateenistusse astumine vabatahtlikult või kutsealusel	Vabatahtlikult	6,73	2,61	718	51,00	0,000
		Kutsealusel	5,84	2,65	1147		

Kirjandus

- Aaviksoo, A.; Habicht, J.** 2008. Terviseteenused ja nende kättesaadavus. – Eesti inimarengu aruanne 2008. 2. peatükk. Toim. Aaviksoo, A. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS, lk 43–46.
- Albouy, D.** 2008. Are big cities bad places to live? Estimating quality of life across metropolitan areas. University of Michigan, NBER.
- Bandura, A.** 1977. Social learning theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Ceriani, L.; Gagliarano, C.** 2013. Subjective and Objective Well-Being: A Bayesian Networks. Approach, 1–2.
<http://www.ecineq.org/ecineq_bari13/FILESxBari13/CR2/p261.pdf> (28.10.2017).
- Charles, S.; Reynolds, C.; Gatz, M.** 2001. Age-Related Differences and Change in Positive and Negative Affect over 23 Years. – Journal of Personality and Social Psychology, 80, 1, pp. 136–151.
- Dar, Y.; Kimhi, S.** 2001. Military service and selfperceived maturation among Israeli youth. – Journal of Youth and Adolescence, 30, 4, pp. 427–448.
- Deci, E.; Ryan, R.** 2001. On happiness and human potentials: A review of research on hedonic and eudaimonic well-being. – Annual Review of Psychology, 52, pp. 141–166.
- Deci, E.; Ryan, R.** 2006. Hedonia, eudaimonia and, well-being: an introduction. – Journal of Happiness Studies, 9, 1, pp. 1–11.
- Diener, E.** 1984. Subjective well-being. – Psychological Bulletin, 95, 3, pp. 542–575.
- Dobewall, H.** 2013. Human values and subjective well-being: An exploration of individual and cultural differences, change across life span, and self-other agreement. Doktoritöö. Tartu Ülikooli psühholoogia instituut.
- Elder, G.; Gimbel, C.; Ivie, R.** 1991. Turning points in life: The case of military service and war. – Military Psychology, 3, pp. 215–231.
- Friedman, M.; Rosenberg, S.; Schnurr, P.** 1993. Change in MMPI Scores From College to Adulthood as a Function of Military Service. – Journal of Abnormal Psychology, 102, 2, pp. 288–296.
- Frenkel-Brunswik, E.** 1968. Adjustments and Reorientation in the Course of the Life Span, in Middle Age and Aging. Chicago: University of Chicago Press.
- Greener, B.** 2017. Army Fundamentals. From Making Soldiers to the Limits of the Military Instrument. New Zealand: Massey University Press.
- Hanson, G.** 2001. Scale economies and the geographic concentration of industry. – Journal of Economic Geography, 1, 3, pp. 255–276.
- Hockey, J.** 1986. Squaddies: Portrait of a subculture. Exeter, England: Exeter University Publications.
- Israelashvili, M.** 1992. Sharp Turn: A model for the involvement of the educational counselor in the preparation of students for military service. Tel Aviv: Ramot.
- Jackson, J.; Jonkmann, K.; Lüdtke, O.; Thoemmes, F.; Trautwein, U.** 2012. Military Training and Personality Trait Development: Does the Military Make the Man, or Does the Man Make the Military? – Psychological Science, 23, 3, pp. 270–277.

- Johansen, R.; Laberg J.; Martinussen, M.** 2014. Military Identity as Predictor of Perceived Military Competence and Skills. – *Armed Forces and Society*, 40, 3, pp. 521–543.
- Kaitseministeerium** 2016. 2016. aasta peamised statistilised andmed. Aruanne kaitsevähkkoostuste täitmisest ja kaitseväheteenistuse korraldamisest 2016. aastal. Tallinn.
- Kaitseväheteenistuse seadus**, 13.06.2012, § 2. – RT I, 10.07.2012, 1, jõustunud 28.06.2012, <<https://www.riigiteataja.ee/akt/110072012001>> (12.12.2017).
- Kasearu, K.; Truusa, T-T.** 2018. Ajateenistusse asumise muustrid ja motiivid ning seos hoiakutega ajateenistuse jooksul. – *Ajateenijate hoiakute, tervise ja käitumise muutumine ajateenistuse käigus* Tartu: Tartu Ülikool, lk 12–28.
- Kasearu, K.; Murakas, R.; Talves, K.; Trumm, A.; Truusa, T-T.** 2017. Ajateenijate kompleksuuring: metodoloogiline ülevaade. – *Riigikaitse inimvara kaardistamine: uuringute tulemused*. Toim. Trumm, A. Tartu: Tartu Ülikool.
- Kay, R.** 2006. *Men in contemporary Russia: the fallen heroes of post-Soviet change?* Aldershot: Ashgate.
- Kivirähk, J.** 2017. Avalik arvamus ja riigikaitse. Turu-uuringud AS. <http://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_marts_2017.pdf> (12.02.2018).
- Lucas, R.; Diener, E.; Suh, E.** 1996. Discriminant validity of well-being measures. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 3, pp. 616–628.
- Migheli, M.** 2017. Size of town, level of education and life satisfaction in western europe. – *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 108, 2, pp. 190–204.
- Realo, A.** 2006. Mis paneb eestlase elust rõõmu tundma? – *Horisont*, 2, lk 24–28.
- Realo, A.** 2008. Eluga rahulolu ja õnnelikkus. Eesti inimarengu Aruanne 2008. 3. peatükk. Toim. Kutsar, D. Tallinn: Eesti Ekspressi Kirjastuse AS, lk 63–66.
- Ryff, C.** 1989. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 57, 6, pp. 1069–1081.
- Salo, M.** 2008. Situational and organizational adjustment factors in the military. – *Determinants of military adjustment and attrition during Finnish conscript service*. Chapter 3. Ed. by Ropo, E. Helsinki: National Defence University, Department of Education, pp. 19–50.
- Susi, J.** 2017. Kõrgharidust omandavate noormeeste arvamused ajateenistusest. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut.
- Schult, J.; Sparfeldt, J.** 2015. *Compulsory Military Service and Personality Development*. The German Socio-Economic Panel Study. Berlin.
- Switek, M.** 2012. Life Satisfaction in Latin America: A Size-of-place Analysis. – *Journal of Development Studies*, 48, 7, pp. 983–999.
- Zurcher, L. A. Jr.; Patton, J. F.; Jacobsen, A. M. B.** 1979. The United States Naval reservists: Some observations on satisfaction and retention. – *Armed Forces and Society*, 6, 1, pp. 82–121.
- Tooding, L-M.** 2018. Rahulolu ajateenistusega Eesti Kaitsevähes. – *Ajateenijate hoiakute, tervise ja käitumise muutumine ajateenistuse käigus*. Tartu: Tartu Ülikool, lk 41–55.

- Van Maanen, J.** 1983. Doing new things in old ways. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology.
- Vickers, R.; Walton-Paxton, E.; Hervig, L.; Conway, T.** 1993. Stress reactivity and attrition in two basic training populations. San Diego, CA: Naval Health Research Center.
- Waterman, A.** 1993. Two conceptions of happiness: Contrasts of personal expressiveness (eudaemonia) and hedonic enjoyment. – *Journal of Personality and Social Psychology*, 64, 4, pp. 678–691.
- Wendt, A.** 1999. Process and structural change. – *Social Theory of International Politics*. Chapter 7. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 313–369.

ETERI DEMUS, BA

Tartu Ülikooli sotsioloogia eriala magistrant